

***Шекспірівська прецедентність як джерело інтертекстуальності в
дискурсі української літератури 19-20 століття***

Волкова Ірина Вікторівна

доцент, к. філол.н, доцент кафедри
української лінгвістики, літератури
та методики навчання;
irinavolkova2@ukr.net

Масло Ольга Володимирівна

доцент, к. филол.н., доцент кафедри
української лінгвістики, літератури
та методики навчання;
olga_maslo@ukr.net

Кресало Анастасія Олександрівна

студентка IV курсу
психолого-педагогічного факультету,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна
kriesalo99@gmail.com

Вступ. Пошук та вивчення окремих інтертекстем в українській літературі набуває популярності. Вони стають окремим об'єктом досліджень багатьох культурологів, лінгвістів і літературознавців. Але ця тема вивчалася лише або одноаспектно, або на прикладі творчості одного з письменників. У нашому дослідженні ми спробуємо суттєво охопити весь пласт української літератури, у якій наявні інтертекстеми творів Шекспіра.

На сьогодні важливою проблемою літературознавства є дослідження міжтекстових співвідношень літературних творів (інтертекстуальність), що

полягає в запозиченні чи відтворенні певних мотивів, образів, характеристик, стилевих особливостей шляхом використання цитат чи алюзій. Інтертекстуальність – це літературні міжтекстові співвідношення у творах, «текстова інтеракція в межах того самого тексту» [2, с. 32]. Текстова інтеракція – міжособистісна взаємодія («обмін символів»), важливою особливістю якої є здатність тексту «брати на себе роль іншого тексту».

Мета роботи. Відтворення засобів експлікації шекспірівської інтертекстуальності («Ромео і Джульєтта», «Гамлет», «Приборкання норвільської королеви», «Король Лір», «Сон літньої ночі», «Венера і Адоніс») у текстах українських письменників XIX-XX століть: Лесі Українки «Блакитна троянда», «Хотіла б я уплисти за водою», «To be or not to be», «Лісова пісня», М. Вороного «Нудьга гнітить», М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», О. Забужко «Монолог Офелії», «Офелія і мишоловка», «Офелія – Гертруді», О. Кобилянської «Людина», «Земля», М. Зерова «Poor Yorick! У ласкавий листопад...», Є. Маланюка «Сучасники», М. Рильського «Принц Данський», «Як Гамлет придивлюсь я до хмар», М. Бажана «Розмова сердець», «Смерть Гамлета», Б. Олійника «20 вік і Гамлет», В. Стуса «Ця п'єса почалася вже давно», В. Симоненка «Мов Гамлет, придивлюся я до хмар», Ліни Костенко «Зорі», Д. Павличка «Як Гамлет я ходжу поміж гробами», Л. Первомайського «Гамлет» – за допомогою міжтекстового аналізу та виявлення відповідних зв'язків, які визначено на жанровому, сюжетному та ідейно-філософському рівнях. Окреслити форми шекспірівського дискурсу в українській літературі.

Матеріали й методи. Теорії інтертекстуальності присвячена значна кількість досліджень: праці Ю. Крістєвої, Ж. Женета, Р. Барта, М. Ріффатера, М. Ямпольського, монографії Н. Фатєєвої «Контрапункт інтертекстуальності, або Інтертекст у світі текстів» та Н. П'єге-Гро «Вступ до теорії інтертекстуальності», О. Філатової «Інтертекстуальність як глобальна текстова категорія» та Арнольд І.В. «Семантика. Стилїстика. Інтертекстуальність».

Конкретний вияв у творі певної міжтекстової взаємодії називається інтертекстемою. Французький філософ і літературний критик Ролан Барт

зазначає: «Будь-який текст – це інтертекст: на різних рівнях, у більш чи менш упізнаваній формі в ньому присутні інші тексти – тексти попередньої культури й тексти культури теперішньої; будь-який текст – це полотно, зіткане з цитат, що були у вжитку.» [1, с. 413-423].

Інтерпретація шекспірівських творів в українській літературі завжди перебувала в центрі літературознавчих досліджень, адже творчість Шекспіра є цікавою з точки зору філософських роздумів та глибини розкриття людських особистісних стосунків. Українські письменники знаходили в трагедіях та комедіях Шекспіра вічні мотиви та образи, метафори, наративи, які клали на український ґрунт, переробляли й довершували.

Знайомство українських читачів із творами Шекспіра розпочинається з ХІХ століття. Михайло Рудницький був перекладачем й популяризатором Шекспіра в Західній Україні. Пантелеймон Куліш почав перекладати твори англійського класика з першої половини 1880 років і переклав 13 драм. Іван Франко, засновник шекспірознавства в Україні, розпочав перекладати твори В. Шекспіра 1879 р. і згодом періодично звертався до його творчості впродовж усього життя. І. Франко пише про тематичну спорідненість між українською народною казкою про непокірну царівну та шекспірівською комедією «Приборкання норовливої». Письменник переклав трагікомедію Шекспіра «Венеціанський купець», уривки з драм «Король Лір», «Буря» і 12 сонетів.

Результати та обговорення. Рецепція шекспірівських текстів знайшла своє віддзеркалення й у літературі 20 століття. Зазвичай вона постає як інтегрована складова художнього цілого, скеровуючи дослідницьку увагу до «Гамлета», «Короля Ліра», «Приборкання непокірливої», «Отелло» та інших творів: Є. Плужник, М. Зеров, М. Рильський, Л. Первомайський, Б. Олійник, Д. Павличко, М. Бажан, Л. Костенко, а також у постмодерній літературі, яка передбачає гру, інтертекст, пародію, деконструкцію відомих сюжетів: Г. Пагутяк «Сни Юлії і Германа», В. Даниленко «Сон із дзьоба стрижа», «Кохання в стилі бароко», О. Забужко «Офелія і мишоловка» тощо.

Спираючись на міжтекстовий аналіз, було визначено, що співвідношення текстів Шекспіра та українських письменників наявне на рівні назв, образів, сюжету та цитат.

1. Спільні назви. У творах різних авторів вони трапляються дуже часто. Трагедія «Гамлет», написана Шекспіром між 1599 та 1601 роками, має декілька «близнюків» у назві й не лише. Сам образ Гамлета та його ім'я є в багатьох творах світової та української літератури. В. Симоненко «Як Гамлет», Л. Первомайський «Гамлет», Д. Павличко «Мов Гамлет, я ходжу поміж гробами», М. Рильський «Принц Данський», «Як Гамлет придивляюсь я до хмар», М. Бажан «Смерть Гамлета». Назви цих творів указують (прямо чи опосередковано) на свій прототекст – Шекспірівську трагедію «Гамлет». Тим самим висвітлюючи їх паратекстуальність, або відношення тексту до назви іншого тексту. Серед головних тем трагедії: зрада, помста, моральне падіння та гнітючі сумніви головного героя.

В. Симоненко тонко відчув героя трагедії У. Шекспіра Гамлета і його тонку натуру, яка перебуває в постійних пошуках сенсу життя й власного шляху. Хоч і провідною темою вірша «Як Гамлет придивлюсь я до хмар» є поет та поезія, образ мрійливого юнака стає втіленням молодого творця в пошуках себе й чогось прекрасного в навколишньому світі:

*Як Гамлет, придивляюсь я до хмар,
А олівець, невірний мій Полоній,
Переливає в слово дивний чар,
Святого сонця відблиски червоні [5, с. 234].*

2. Спільні образи. Найпопулярнішими образами У. Шекспіра є Йорік, Офелія, Гамлет: Леся Українка «Хотіла б я уплисти за водою», О. Забужко «Офелія і «мишоловка»», «Монолог Офелії», «Офелія – Гертруді», М. Бажан «Смерть Гамлета», М. Рильський «Принц Данський», Є. Маланюк «Сучасники», В. Стус «Ця п'еса почалася вже давно» та інші.

Наприклад, образ божевільної Офелії, яка втопилася з горя, у вірші Лесі Українки «Хотіла б я уплисти за водою...» :

*Хотіла б я уплисти за водою,
немов Офелія, уквітчана, безумна [7, с. 128].*

Образи казкових персонажів у драмі-феєрії «Лісова пісня» перегукуються з магічними істотами комедії У. Шекспіра «Сон літньої ночі»: у Лесі Українки це мавка, перелесник, русалка, злидні тощо, у Шекспіра це феї та ельфи. Образи персонажів відповідають уявленням різних народів (германських та слов'янських) про надприродних чарівних істот.

3. Алюзії. Спільним у творчості В.Шекспіра та Л.Костенко є надання особливого символічного значення зорям. У письменників вони є майданчиком для ворожіння, по них визначають долю. Саме ці астральні мотиви наповнюють поезію «Зорі» Костенко:

*Гадали по зорях астрологи.
І на зорі молились моря [3, с. 22].*

Шекспірівський ліричний герой «по зорях гадати» не хоче, «хай знана астрономія» [8, с. 403]. Бо він переконаний, що ці небесні світила не завжди вказують правильний шлях.

У поемі М. Бажана «Розмова сердець» алюзія на «Гамлета» Шекспіра виявляється в наскрізному мотиві жаху перед світом, роздвоєння та сумнівів, тому недарма автор говорить про «людину і тінь її потворну», а у післяслові згадує про привида.

4. Парафраз. Саме ця форма інтертекстуальності спостерігається у схожих сюжетах різних творів. Наприклад, драматичний твір Лесі Українки «Блакитна троянда» містить парафраз трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта». Провідна тема нещасливого, навіть трагічного кохання Любові та Ореста (у Лесі Українки) та Ромео і Джульєтти (у Шекспіра). Їхньому коханню перешкоджають батьки: у Шекспіра це два ворожі роди Монтеккі і Капулетті, а у Лесі Українки – Орестова мати. Також головна героїня в божевільному приступі декламує монолог Джульєтти:

*Прийди, Ромео, ти мій день вночі,
Бо ти лежатимеш на крилах ночі,*

Як перший сніг на ворона крилі...

О мій Ромео! [6, с.109].

5. Сюжет. М. Коцюбинський використав образи Ромео й Джульєтти в повісті «Тіні забутих предків». Доля його «гуцульських Ромео і Джульєтти» – Івана та Марічки не менш трагічна, ніж у героїв шекспірівської трагедії. Наявна тема двох ворожих родів – Палійчуків та Гутенюків, які заважали будувати щастя Івану та Марічці. Трагічна смерть переслідує спочатку Марічку, яка тоне під час повені, а потім й Івана, який зводить себе після смерті коханої, іде за її маревом (мавкою) у ліс й падає в урвище.

6. Цитування. Уільям Шекспір є другим найбільш цитованим автором у світі, поступаючись лише Біблії. Найпопулярніше й найцитованіше висловлювання: *To be or not to be* перекладається як – *Бути чи не бути?* Це риторичне запитання ставить собі кожна людина, коли опиняється на роздоріжжі життєвого вибору або шляху. Це запитує й Гамлет Первомайського (вірш «Гамлет»), як і Гамлет Шекспіра, для якого божевілля це просто маска, за якою ховається не бажання помститися, а вірність честі, яка стала для нього найголовнішою:

Не боячись ні шпаги, ні отрути,

Весь вірність, саможертва й чесний чин,

На власний запит: бути чи не бути?

Загибеллю відповідає він [4, с. 169].

Висновки. Отже, Шекспірівські стратегії сюжетотворення, філософських та морально-етичних концептів є одним із найпоширеніших інструментів побудови художніх текстів як зарубіжних письменників (Д.Джойс, О.Хакслі, Т.Елліот, Д.Лоуренс, Т.Стоппард, Д.Фаулз, А.Байєтт, А.Мердок), так і українських (Лесі Українки, Б. Олійника, Є. Маланюка, І. Франка, М. Коцюбинського, М. Бажана, М. Зерова, М. Вороного, М. Рильського, Л. Первомайського, Л. Костенко, Д. Павличка, О. Забужко, О. Кобилянської, В. Симоненка, В. Стуса тощо). Компаративний аналіз творів У. Шекспіра та

добробку українських письменників 19-20 століття засвідчив прецедентність лінгвокультурних універсалій англійського класика.

Список використаної літератури:

1. Барт Р. Від твору до тексту. Вибрані праці: Семіотика. Поетика. Москва : Прогрес, 1989. С. 413-423.
2. Ільїн І.П. Постструктуралізм. Деконструвізм. Постмодернізм. Москва : Інтрада, 1996. 252 с.
3. Костенко Л. Зібрання творів. Київ : Либідь, 2011. 279 с.
4. Первомайський Л. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1978. С. 168-169.
5. Симоненко В. Вибрані твори. Київ : Смолоскип, 2017. 852 с.
6. Українка Л. Зібрання творів. Київ : Наукова думка, 1975. С. 9-111.
7. Українка Л. Лірика. Драми. Київ : Видавництво худ. літератури, 1986. С. 93-95, 128-129.
8. Шекспір У. Зібрання творів. Київ : Дніпро, 1986. 624 с.

АНКЕТА УЧАСТНИКА МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

Фамилия, имя, отчество (ЛАТИНИЦЕЙ ДЛЯ ПОЛУЧЕНИЯ СЕРТИФИКАТОВ) - ФИО указывается полностью у каждого автора	Авт. 1	Maslo Olga
	Авт. 2	
	Авт. 3	
	Авт. 4	
	Науч. рук.	
Уч. Звание, уч. Степень Место работы/учебы, должность/курс	Авт. 1	
	Авт. 2	
	Авт. 3	
	Авт. 4	
	Науч. рук.	
Контактный e-mail - указывается e-mail адрес каждого автора для рассылки сборников конференции	Авт. 1	
	Авт. 2	
	Авт. 3	
	Авт. 4	
	Науч. рук.	
Контактный телефон - контактный телефон указывается по желанию авторов	Авт. 1	098 896 0004
	Авт. 2	
	Авт. 3	
	Авт. 4	
	Науч. рук.	
Контактный e-mail для переписки - обязательно укажите контактный адрес для переписки	olga_maslo@ukr.net	
Тема / название тезисов	<i>Шекспірівська прецедентність як джерело інтертекстуальності в дискурсі української літератури 19-20 століття</i>	
Секция / направление / раздел - Оставить один из предложенных вариантов. Остальные необходимо удалить.	СЕКЦИЯ 20. Литература.	
Страна и дата научной конференции - При оставлении данного поля пустым работа будет опубликована в сборнике ближайшей научной конференции	Україна, 8 листопада, 2020	

